

Hosszabbítás után (Bombitz Attila: *Harmadik félidő. Osztrák-Magyar történetek*. Kalligram, Pozsony. 2011)¹

Bombitz Attila harmadik kötete a Kalligram gondozásában jelent meg 2011-ben. Az összegyűjtött írásokat tartalmazó kiadvány csak részben olvasható válogatásként, mert bár a szövegek többsége a szerző folyóiratokban és két előző önálló kötetében (*Mindenkori utolsó világok. Osztrák regénykurzus*. Kalligram 2001; *Akit ismerünk, akit sohasem látunk. Magyar prózaszeminárium*. Kalligram 2005) olvasható volt, nem egyszerű újraközléssel, hanem a szóban forgó írások nagyon izgalmas, átstrukturált, „újrakevert” verziójával találkozhatunk.

A Bombitz kritikusi és irodalomtörténeti pályáját követők tudják, a főként a kortárs német és magyar nyelvű irodalommal foglalkozó kutató lényeglátó és probléma érzékeny gondolkodásával, a meglévő irodalomtörténeti rendszereket bátran újragondoló, azokat gyakran szétbontó és újraépítő olvasási technikáival van jelen a magyar értelmezői közösségekben és azok fórumain. Az önálló kötetait ismertető kritikák, recenziók abban is egyet értenek, hogy szerzőjük kétségtelenül adekvát, imponáló magabiztossággal művelt nyelven, az esztétikai, irodalomelméleti és olvasásszociológiai szempontokat figyelemmel követő szemlélettel szól olvasójához. Ezt a felfogást a választott téma igényli is, hiszen a szerző két, kanonikus pozíciójukat tekintve is valódi vitákat gerjesztő irodalmi horizontot, a mai osztrák és a magyar irodalom saját magát és kritikai auráját is folyamatosan újrapozicionáló identitásait vizsgálja hosszú idő óta. Bombitz Attila az elmúlt másfél évtizedben a Szegedi Tudományegyetem Osztrák Irodalom és Kultúra Tanszékén oktatóként, kutatóként dolgozva folyamatosan tájékozódott a fent körvonalazott irányokban, hiánypótló szerkesztői és szövegkiadói produktumai közt fontos megemlíteni a *Tiszatáj* folyóirat négy izgalmas tematikus számát (*Osztrák történetek I-IV*; 1999, 2002, 2005, 2008). A kiadványok legfőbb erénye, hogy jelentős, ám a magyar olvasónak részben még láthatatlan életművek reprezentatív bemutatásához és feldolgozásához nyújtottak fontos segítséget. A felsorolás nem lehet teljes, ám talán érdemes kiemelni a tematikus válogatásokban szereplő szépírók közül az utóbbi években a fordítások révén a magyar olvasóközönség tudatában is inkább jelen lévő Robert Menasse, Elfriede Jelinek, Christoph Ransmayr, vagy Josef Winkler szövegeit. Az osztrák irodalom és kultúra teoretikusai, ítései közül Wendelin Schmidt-Dengler és a magyarul olvasható gyűjteményes kötete (*Keserű tinta. Esszék a 20. századi*

¹ Az írás a TÁMOP -4.2.2/B-10/1-2010-0012 témaszámú projekt keretében készült. A TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 „, az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című projekt az Európai Unió támogatásával, az Új Széchenyi Terv keretében valósult meg.

közép-európai irodalomról. Jelenkor, 1997) révén a hazai olvasói-értelmezői közösség számára talán legismertebb, a közép-európai irodalom komparatív lehetőségeiről olvasmányos és letisztult esszékben szóló Karl-Markus Gauß szövegei is szerepeltek a tematikus *Tiszatáj-számok* valamelyikében. Bombitz társszerkesztőként jegyzett fontos projektjei közt a két jelentős osztrák szerzőről, Ingeborg Bachmannról és Thomas Bernhardtól rendezett konferenciák anyagához kapcsolódó szimpóziumokat kell feltétlenül megemlíteni („*Ihr Worte*” *Ein Symposium zum Werk von Ingeborg Bachmann*. 2008; „*Ist es eine Komödie? Ist es eine Tragödie?*” *Ein Symposium zum Werk von Thomas Bernhard*. 2010). Szerkesztőként és szerzőként működött közre továbbá a *Brüchige Welten. Von Doderer bis Kehlmann. Einzelinterpretationen* című tanulmánykötetben, itt szereplő írása (*Was ist österreichisch in der österreichischen Literatur?*) a specifikus osztrák sajátosságok létezését némiképp kétségbe vonó, az osztrák irodalom leírhatóságának problémáival számot vető koncepciójának lenyomata.

Bombitz kutatásainak markáns irányát alkotják a német és magyar nyelvű irodalmak kölcsönös befogadás-történetét, irodalompolitikai körülményeit, valamint a különböző alkotói oeuvre-ök reflektáltságának fokát szemlélő olvasatok. A társszerkesztőként jegyzett tanulmánykötetei közül az e témában tájékozódók elsősorban a magyar irodalom német recepciójának szempontjairól találhatnak gyűjteményeket. A válogatások, szám szerint négy, a szegedi Grimm Kiadó gondozásában jelentek meg. Sorrendben: *Frankfurt '99. Magyarország vendégszereplése a könyvvásárom a német sajtó tükrében*. 2002; *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban*. 2003; *Miért olvassák a németek a magyarokat? Befogadás és műfordítás*. 2004; *Posztumusz reneszánsz. Tanulmányok Márai Sándor német nyelvű utóéletéhez*. 2005.

A fent felskiccelt vázlatos szakmai biográfia nem teljes, nem tért ki például Bombitz Attila Baka István életművének gondozásához és feldolgozásához kapcsolódó tevékenységére. Mindezt újragondolva azonban még tisztábban látszik, hogy az új kötet, a *Harmadik félidő. Osztrák-magyar történetek* alcímében sugallt komparatív természete mellett összefoglaló karakterű vállalkozás. A szintetizáló törekvés egyik jele, hogy az új gyűjtemény részben megtartva az első kettő címadási gyakorlatát, az azokban kritikaként, hosszabb tanulmányként a mostanihoz hasonló, vagy azonos címmel szereplő írások új rendszerbe fogva, egy nagyobb téma alfejezeteként szerepelnek. Bombitz egyrészt a tág értelmezési lehetőségeket kínáló *világ* fogalmával dolgozik, a kötet vezérfonala a világ mint újraosztható kulturális és földrajzi egység, mint az egymásba fonódó identitások szövevénye. A kötetben közölt tanulmányok, kritikák, kisesszék középpontjában a szöveg és a világ szétírtnak tűnő,

ám esetünkben mégsem közhelyesen működő toponímáinak működési mechanizmusai állnak. Nagyvonalú gesztus, hogy Bombitz saját írásaival szemben is érvényesíti a szövegek szétszalazásának, „kirablásának” cselekvését, bátran nyúl újra hozzájuk, szedi szét és rakja őket újra össze. Ez történik az első két önálló kötetében általában külön fejezetben szereplő, egy-egy szerző életművét értelmező hosszabb írásokkal. Ezeket írjuk elemeikre bontva helyezi el az új, nagyrészt valóban tudatosan megkomponált modellben. A kötet frappáns és látványos megoldásként kezdődik az oda-vissza utazást, olvasást, a kultúrák közötti interakciót címével is előhívó *Budapest/Wien (Retúr)* bevezetővel, amelyet a nemrég a *Forrásban* tanulmányként is közölt nagy ívű összefoglaló jellegű osztrák irodalmi bevezető követ: *A.E.I.O.U (Osztrák pastich)*. A szóban forgó 2009-es tematikus folyóiratszám éppen a 20. századról szóló történeti-emlékezeti narratíva megszólalási módjait és a róla felépíthető struktúrákat vázolta, a köztük helyet kapó osztrák szépirodalmi összefoglaló egy részterület ürügyén, de éppen a speciálisan „osztrák irodalomként és identitásként” olvasott szöveg univerzum értelmezési horizontját kísérelte meg szélesíteni. A tanulmány kötetbe dolgozott verziójában olvasható Bachmann-, Bernhard-, Handke-, Menasse-, Ransmayr-értelmezések a világ túlélése, kioltása, ismétlése, újrafelhasználása, kitalálása kategóriái mentén argumentálják az elemző által korábban kidolgozott hálót. Jelesül az osztrák irodalom közös olvasási stratégiájaként megtalált, az osztrakizáló olvasatoknak részben megfelelő, disztópikusságuk és heterogenitásuk miatt azonban részben azok felett álló, és más irodalmakkal könnyen összevethetővé tevő körülményt, az „utolsó világok” problematikáját.

Életképes elgondolásnak tűnik, hogy a bevezető egység után a világ újraírásának fejezetébe az ezredforduló magyar prózájának fontos pillanatait és tendenciáit sorolja az értelmező. Bombitz 2005-ben megjelent, *Akit ismerünk, akit sohasem látunk. Magyar prózaszeminárium* kötete a „fáradt”, „lassú”, „átmeneti állapotú” definícióival írta le kilencvenes évek magyar prózáját, amelynek azonban kitüntetett pillanatait is rögzítette. Most részben továbbírja az ott közölt tanulmányokat, újfent hangsúlyozva az akkori lassú hömpölygésből kiemelkedő momentumokat, kiegészítve azokat a folyamatosan bővülő életművek új köteteinek tapasztalataival.

Köztük van például Darvasi László *A könnyemutatványosok legendája* című regénye, amelyet az új nagyregénnyel, a *Virágzabalókkal* összeolvasva a Darvasi-féle történeti, történetiséget imitáló narratíva jegyei immár tendenciaként, egy folyamat részeként mutathatják meg magukat. Az irodalomtörténész, kritikus Garaczi László, Závada Pál, Sándor Iván, Kertész Imre, Esterházy Péter, Kukorelly Endre, Németh Gábor, Parti Nagy Lajos vagy Bartis Attila prózáját elemezve megismétli és még inkább igazolhatóan látja a kortárs

magyar szépirodalmi kánont olvasó kötetében tett megállapítását, mely szerint a történetelvű, történetet elbeszélő narratíva új formákat és megszólalási alakzatokat keresve, de továbbra is uralja a posztmodern utáni és azutáni magyar szépirodalmi beszédmódot.

A válogatás felépítettnek és tudatosan átgondoltnak tetsző szerkezete a két első nagyobb egység (*A.E.I.O.U.*; *Újraírni a világot*) után megtörni látszik, az olvasót töprengésre készítő módon, egyre gyorsuló ritmusban követik egymást a kortárs osztrák és magyar próza szövegeiről szóló elemzések. Persze „van benne rendszer” kronologikus és tematikus, bár első olvasásra kicsit nehezen mutatja meg magát. A Thomas Bernhardról, Parti Nagy Lajosról, Peter Handkéről, Krasznahorkai Lászlóról szóló hosszabb értelmezéseket az Elfriede Jelinek hivatalos elismerései ellenére is láthatatlan életművét szemügyre vevő rövidebb írás és egy poétikusra hangolt Kukorelly-elemzés követi. A gyűjtemény ezután sorjázó különálló fejezetei inkább rövid, személyes impressziókkal dúsított, az igényes hírlapi kritika, vagy tárca és a rövid esszé határmezsgyéjén mozgó darabok. A Friederike Mayröcker és Bartis Attila egy-egy kötetéről szóló írások írói portrék és a pillanatnyiságot, személyességet rögzítő kisesszék egyben. A Robert Menasse és Sándor Iván prózájáról írt rövid, ám invenciózus szövegek elsősorban témáik, a zsidó identitás szépirodalmi reprezentációi, másfelől a történelem ábrázolhatóságának progresszív poétikai lehetőségei okán a szerző koncepciójában egymással is dialógusba léptethető elemzések.

A Christoph Ransmayr magyarul csak részben olvasható életművét pásztázó olvasat az enciklopédikusan sűrítő, végül önmagát elbeszélő világmodellre, annak elméleti és nyelvi lehetőségeire fókuszál, a Bombitztól már ismert, általa kidolgozott rendszerben elhelyezve. Ahogy Mayröcker neoavantgarde akcióiban, úgy Ransmayr multimédiás megszólalásaiban is a nyelv, a retorika, az elbeszélői alakzatok experimentális vonásai állnak a középpontban. Ez az a műfaji határoktól nem korlátozott nyitottság, amiért Bombitz írásait különösen érdemes olvasni. Érdemes olvasni és ajánlott lassan olvasni, mert a lényeg, a továbblépésre biztató ötlet sokszor az odavetett félmondatokban van. Ez utóbbi esetben a recensens szerint *A repülő hegy* című Ransmayr-regény hangos verziójáról szóló felvetésben. A kötet egy másik helyén pedig a Wolf Haas detektívregény-sorozatát kiválóan elemző írás lakonikus tömörségű, ám annál pontosabb műfaj történeti és -elméleti áttekintő bekezdésében.

A „magyar prózaszeminárium” megjelenése óta eltelt hat év magyar irodalmi teljesítményének lajstromozása persze fontos, ám a kritikai panoráma ebben a tekintetben széles, megfelelő mennyiségű szöveggel látja el tájékozódni vágyó olvasóját. Talán csak ezért tűnik úgy, hogy Bombitz Attila kötetének legjobb szövegei valójában az osztrák fejezetek, a közelsége ellenére is sokszor fájoan ismeretlen, aránytalanul és csak részleteiben látott

irodalom értelmezései, olvasási javaslatok a válogatás igazán emlékezetes pillanatai. Bombitz nehezen vitatható diagnózisa szerint az egymás mellett élők irodalmi közt csak részben van interakció. A folyamat persze kétoldalú, a szűk mozgásteret nyújtó, sokszor igazolhatatlan és unalmassá váló sztereotípiák tartományába tuskolt magyar irodalom a német ajkú olvasó számára olykor, szerencsére nem mindig (!), ugyanígy valódi összefüggéseit elrejtve, egyoldalúan mutatja magát. Ezért lehet különösen izgalmas, amikor a saját identitást újragondoló osztrák szépirodalom produktumairól informálódhat a magyar olvasó. Bombitz Attila kötete *A lét elviselhető könnyűsége. (Austrian generation next)* című fejezetbe tömörítette ezeket az informatív természetük miatt is fontos írásokat. Daniel Kehlmann Magyarországon is kultuszkönyvvé érő, már a harmadik kiadást is megért kötete (*A világ fölmérése*) ürügyén, a német és az osztrák nemzeti sztereotípiák és önmeghatározások összecsapásának tanulságát tárja fel. Mindez a közép-európaiság értelmezéséhez is segítséget nyújtó nemzetkarakterológiai vonások ábrázolásának tapasztalata miatt is tanulságul szolgálhat a magyar olvasónak. Wolf Haas detektívregényei, a magyarul a Scolar kiadó gondozásában, Bán Zoltán András fordításában megjelenő hat kötetes Brenner-sorozat a történetet szórakoztató módon kézben tartó, magát csak a sorozat végén leleplező elbeszélőjével, narratológiai és kultúrtörténeti szempontból is izgalmas szellemi kalandot tartogató, olvasóbarát darabok. Bombitz Haas-elemzése pedig témájához illően szellemes írás, amelyben a magát a szövegvilágban létezőként elgondoló hivatásos olvasó a regények közvetlen hangon mesélő, csevegő narrátorának tükröt tartva részben maga is hősének nyelvén szólal meg.

A Pompásan vonulunk. (Tizenkét magyar regény) fejezetben közreadott írások a legfrissebb magyar irodalmat vizsgáló rövidebb kritikák, amelyekben a szerzőjükre annyira jellemző ironikus, az értelmezői kánont is fricskázó, ám sohasem bántó hang a leginkább kiteljesedik. Ebben a blokkban helyet kaptak olyan önéletrajzi vallomásossággal szellemessé tett írások, mint a Garaczi László legújabb regényéről (*Arc és hátraarc*) írt kritika („*A tápos én vagyok*”). A műfajok és médiumok közti átjárását természetesen, problémamentesen kezelő kritikusi karakterről tanúskodó darabok, mint a Szócs Géza prózájáról (*Limpopo, avagy egy strucckissasszony naplója*) írt *Struccfutam*. Márton László regénye (*Minerva búvóhelye*), szintúgy a róla szóló elemzés, a már vázolt szemlélethez nagyon is kapcsolódó, az osztrák és magyar identitásminták összehasonlítására alkalmas, és a kulturális mintákat összegyűjtő földrajzi térben gondolkodó szövegek.

„Levezetésként” a német és a magyar nyelvű kortárs irodalom egymást figyelő recepciójának összefoglalóját kapjuk. A Kalligram kiadó hagyományaihoz hűen igényes

kivitelezésű, szépen szerkesztett kötetet jegyez, amelynek hibájául egyetlen szembetűnő elütés róható fel. Závada Pál regényének címe, az *Idegen testünk* a 38. oldalon véletlenül *Idegen testekként*, a róla írt, kötetbe válogatott tanulmányban azonban már természetesen helyesen szerepel.

E sorok írója Bombitz Attila dekoratív, alapos megfigyelésekre épülő, sokszor pimaszul ironikus, ám tárgyával szemben mindig alázatos nyelvről szólva nem tud újat, jobbat mondani annál, mint amit Fekete J. József már megfogalmazott a szerző második kötetét az *Új Forrás*ban ismertető kritikájában: „S most jön az a rész, amit kritika- és tanulmánykötetek kapcsán ritkán olvashatunk, leírni meg a félremagyarázástól való rettegésünkben még kevésbé merünk: Bombitz Attila közvetlen, élesen fogalmazó, pontos, olykor ironikus, sőt humoros hangvétele olvasmányossá teszi tanulmányait. Nem a résztudományok egyetemi madárnyelvén beszél, bár szakmai terminusokat használ, ahol azokra van szükség, szövege ugyanakkor irodalmi szöveg, amelyben egyszerre tapasztalható az esszé lazasága, szellőssége, összeszálazódása, és a tanulmány feszessége, alapossága, pontossága, magabiztossága. Tudós író munkája.”

Megjelent: *Forrás* 44 (2012) 3. szám 109-112.